

İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası

Kaya KARTAL^(*)

GİRİŞ

İran İslâm Cumhuriyeti birçokları için kara bir kutu olmakla beraber bunda batının kara camlı gözlükleriyle bakıyor olmamızın etkisi yadsınamaz. Bu çalışmamızda günümüz ulus devletlerinin kodu niteliğinde olan İran Anayasası merkeze alınmış olup, iki önemli amaç güdülmektedir.

Birinci amacımız hukukçu olmanın bir ge- reği olarak özgün bir hukuk metnini mukayeseli hukuk biliminin konusu olması hasebiyle incelemektir. Mukayeseli hukuk çalışmaları hukuki gelişim açısından oldukça önemli olmakla beraber İran üzerine bu alanda yapılmış çalışmaların yeterli olmadığı açıktır.

İkinci amacımız aynı dini ve kültürü paylaştığımız, mezhep ayrılıkları bir tarafa bırakılırsa, İran'ın Kuran'ı merkeze alarak yaptığı bu anayasayı ve bu anayasanın oluşum sürecini anlamaktır. İran birçok şeyin denendiği bir laboratuvar olması açısından ilgiye değer olmakla beraber, denenen İslâm olunca bu ilgi daha da önem kazanıyor.¹

Bu çalışmada anayasanın tümü değil de özellikle devleti, devletin şeklini, kırmızı noktalarını ve hedeflerini içeren maddeler üzerine durulmuş olup, yargılama veya övmeden öte anlama saikiyle hareket edilmiştir.

^(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi.

¹ "Bana göre İran büyük bir laboratuvar. İslam'ın uzun bir zamandan sonra iktisat, siyaset, sosyal ve uluslararası alanlarda denendiği bir laboratuvar. İranlılar bizim adımıza İslam'ı deniyorlar. Karşılaştıkları zorluklar, uğradıkları zaafılar hepimizin, bütün dünya Müslümanlarının zorlukları ve zaafıları. Herhalde bu laboratuvar da denenen şeylere ve sonuçlara karşı hiçbirimiz kayıtsız kalamayız. Kaldı ki, İran'a özgü sorun yok." Ali Bulaç, *Tevhid*, Mart 1992, Sayı: 2.

Konuya girişten sonra İran'daki devrim süreci anlatılmış olup, önemli ve yabancı olduğumuz kavramlar açıklandıktan sonra anayasa metnine geçilmiştir. Anayasa metnine geçtiğimiz kısımda bölüm numaraları orijinal haliyle verildiğinden sayısal sıralamaya uyulmamıştır. Ayrıca anayasadaki sıralamadan farklı olarak rehberlik kurumunun düzenlendiği 8. bölüm çalışmamızın son kısmında aktarılmıştır. Bu kurumu yasama, yürütme ve yargıdan sonra ele almayı, anlamayı kolaylaştıracağı için tercih ettik.

GENEL TARİHİ BİLGİ

1501 Yılına kadar İran coğrafyasında azınlık olan Şia aynı tarihte Safevileri kuran Şah İsmail'in çabalarıyla hızla yayıldı.² Takip eden şahlar tarafından da teşvik edilen Şii İsnâaşeriye [Caferilik] Kaçar dönemine gelindiğinde [1779-1925] ise, İran coğrafyasına artık iyice yerleşmişti.³ Ancak İsnâaşeriye Şiasının İran'a yerleşmesiyle beraber; gerçek otoritenin kayıp olduğuna inanılan 12. imama ait olduğunu ileri süren ve imamın yeniden görüneceği zamana kadar tüm otoriteleri gayri meşru telakki eden anlayışın benimsenmesi otoriteleri zora sokmuştur. Diğer taraftan kendisini kayıp imamın vekili [naibi-amm] sıfatıyla tanıtın ve onun yetkilerini üstlendiklerini iddia eden ulema; zekât ve humusu toplamış, mahkemelerde şer'i ahkâmı uygulamış, geniş vakıf arazilerini elinde tutmuş ve böylece güçlü bir konum elde etmiştir.⁴

² İsmail Safa Üstün, *Humeyni'den Hamaney'e İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul: 1999, s. 14.

³ Üstün, a.g.e., s. 15.

⁴ Üstün, a.g.e., s. 15.

Üstelik Şeyh Murtaza Ensari ile beraber ulema müesseseseleşerek, “*Mercii Taklid*” kavramıyla devletten tamamen bağımsız ve hiyerarşik bir yapıya kavuşmuştur.⁵ 1961’de vefat eden Ayetullah Burucerdî’ye kadar bu müessese kesintisiz olarak devam etmiştir, bu tarihten sonra mercii olarak belirli bir isim temayüz etmemiştir.⁶

19. yüzyılın başından itibaren siyasi ve askeri olarak zayıflayan İran, 1907’de Rus ve İngilizlerin kendi aralarında yaptıkları bir anlaşmayla bölüşür.⁷

1890 yılında bir İngiliz firmasına ‘*tömbeki isyani*’ olarak bilinen direnişe yol açan, tütün imtiyazı verildi. Cemaleddin Afgani’nin bir mektubuyla dönemin müçtehitlerinden Mirza Hüseyin Şirazi [1815-1895]’nin imtiyaz geri alınana kadar tütün kullanımını yasaklayan fetvası gündeme gelir ve gösteriler yapılır. Bunun üzerine Şah bu imtiyazı geri çeker.⁸

Anayasa Hareketleri

Hızlı batılılaşma anayasa düşüncesini gündeme getirince Şah’ın gücünün sınırlanacağını düşünen ulema da anayasa fikrini benimsemiş ve anayasanın ilan edildiği 30 Aralık 1906’ya kadar da savunmuştur.⁹

Kaçar hanedanı döneminde 1879’da oluşturulan Kozak Birliğinin komutanı olan Rıza Han Aralık 1925’de kendi şahlığını ilan ederek Pehlevi Hanedanı’nı kurar.¹⁰

Rıza Han ulamanın iki önemli alanı olan, *eğitim ve hukukta* önemli değişikliklere gidip sıkı bir rejim uygular.¹¹ Ancak Almanlara fazla yaklaşınca İngilizler ve Ruslar tarafından taht-

tan indirilerek yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi (1941) getirilir.¹²

İkinci Dünya Savaşı ile ülkenin İngilizler ve Ruslar tarafından işgali ile başlayan çalkantılar başbakan Musaddık’ı ön plana çıkartır. Ancak Musaddık’ın petrolü millileştirmesiyle CIA’nın ve İngiliz istihbaratının desteğiyle Şah Rıza Pehlevi otoriteyi tekrar eline alır.¹³

Şah Rıza Pehlevi yarıda kalan batılılaşma sürecine devam ederek, aslında hanedanının sonunun başlangıcı olacak *Ak Devrim* adlı reform paketini 1962’de uygulamaya koyar.

Toprak reformu, kadın hakları, okuma yazma seferberliği gibi bir takım hedefler içeren Ak Devrim, yalnız ulemayı değil toplumun bütün kesimlerini rahatsız eder.¹⁴ Zira bu reformun batılılaşma hareketinin bir parçası ve İslâm’ın hayattan uzaklaşması için liberalleşme politikalarından oluşan bir süreci içerdiği düşünülür.¹⁵

İşte bu dönemden sonra yoğun ve benzeri görülmemiş bir katliam, baskı ve emperyalist sömürü dönemi başlamıştır.¹⁶

İmam Humeyni’nin Sahneye Çıkışı ve İslâm Cumhuriyeti’nin İlanı

Artık İslâmi unsurların etkisi iyice artmaya başlamış ve 1963 yılında İmam Humeyni Şah’ın başlattığı bu harekete karşı bir mücadele içine girmiştir. Humeyni bu mücadelede dikkatleri şahın İran Anayasasını ve İslâm’ı savunmak için ettiği yemine aykırı davranmasına, ABD ve İsrail’e olan bağımlılığına çekmiştir.

İmam Humeyni’nin çağrısı üzerine ülke çapında direnişler başlar. Bunun üzerine binlerce kişi öldürülür. İmam Humeyni önce idamla cezalandırılır, sonra Ayetullah Şeriatmedari’nin araya girmesiyle önce Bursa’ya oradan Necef’e sürgün edilir.¹⁷

⁵ Üstün, a.g.e., s. 15.

⁶ Zira “merci” olacak kişinin çalışmalarıyla kendiliğinden tezahür etmesi gerekir.

⁷ Üstün, a.g.e., s. 15.

⁸ Üstün, a.g.e., s. 16.

⁹ Üstün, a.g.e., s. 17.

¹⁰ Üstün, a.g.e., s. 17.

¹¹ 1935’de Türkiye’ye gelip Mustafa Kemal’le görüşen Şah’ın Türkiye’dekine benzer bir laikleşme sürecine girmek istediği anlaşılmaktadır.

¹² Üstün, a.g.e., s. 17.

¹³ Üstün, a.g.e., s. 17.

¹⁴ Üstün, a.g.e., s. 18.

¹⁵ Edisyon, *İran İzlenimleri*, s. 10.

¹⁶ A.g.e. s. 10.

¹⁷ A.g.e. s. 10.

İmam Humeyni Necef'te boş durmayıp sürekli İran'a halkı yönlendirmede çok etkili olan tebliğler gönderir. Hedef ise açıktır, "şahlık rejiminin sona ermesi..."¹⁸

Şah'ın Irak rejimiyle anlaşmasıyla Irak'tan çıkarılan imam Humeyni, İran'la iletişim imkânlarının çok kolay olduğu Paris'e gider.¹⁹⁻²⁰

1970 yılında İmam Humeyni tarafından açıklanan Velâyet-i Fakih ilkesine dayalı İslâmî hükümet düşüncesi Müslüman halka belli, malum ve sağlam yeni bir amaç verir.²¹ İslâm İnkılâbı'nı hazırlayan olaylar dizisi 1978 Ocak ayında başlar.²²

7 Ocak 1978 de *İttılaat* gazetesinde İmam Humeyni'nin ismi zikredilmeksizin hakaretler dolu bir makale yayımlanır. Bunun üzerine Kum'da düzenlenen gösterilerde birçok insan katledilir. Tebriz'de Kum şehitlerinin *kırkıncı gününde* düzenlenen toplantıda Savak ajanlarının âlimlere hakareti ayaklanmaya yol açar ve yüzlerce insan katledilir.²³ Bu kez Tebriz şehitlerinin *kırkıncı günü* dolayısıyla çeşitli şehirlerde gösteriler olur. Ardından giren Ramazan ayı boyunca Humeyni'nin beyanatlarıyla milyonlar harekete geçer.²⁴

8 Eylül 1978'de 4 bin kişinin katledildiği Lale Meydanı katliamı²⁵ devrimin tetiği olurken, ABD başkanı Carter, Şah'ı desteklediğini açıklar. Devrim artık şahlığı tüm kurumlarıyla kapsar ve orduyu da içine alır.²⁶

¹⁸ A.g.e. s. 10.

¹⁹ A.g.e. s. 11.

²⁰ "Necef'ten Paris'e gitmek zorunda bırakılan Humeyni'nin yıldızı daha da parlamıştı. Etrafını saran yabancı basın mensuplarına hemen her gün verdiği beyanatlar dünya radyoları aracılığıyla anında İran'a ulaşıyor ve kamuoyu tarafından birer direktif şeklinde algılanıyordu." Turgut Tülümen (Emekli Büyükelçi), *İran Devrim Hatıraları*, s. 31.

²¹ Cenneti, *İİC Anayasası*, s. 16.

²² *İran İzlenimleri*, s. 11.

²³ A.g.e. s. 11.

²⁴ A.g.e. s. 11.

²⁵ Cengiz Çandar'ın *Dünden Yanna İran* adlı eserinde *Jale Meydanı* olarak adlandırılmıştır. (Yalçın Yayınları, İstanbul: 1981, s. 13)

²⁶ *İran İzlenimleri*, s. 12.

Ülkenin bütün kuruluşlarında dayanışmalı grev ve iş bırakma eylemleri yapılır.²⁷

Bir yıl gibi kısa bir sürede 2500 yıllık Şahlık Rejimi bütün kurumlarıyla birlikte yıkılır. Sonuçta 60 binden fazla şehit, 100 binden fazla yaralı ve malul ve çok büyük maddi zararlar "İstiklal-Hürriyet", "İslâmî Hükümet" haykırışları sonuç vermiştir.²⁸

16 Ocak 1979'da Şah İran'dan kaçmıştır. Şah ayrılırken, bir Niyabet Konseyi (15 Ocak) atar. Humeyni bu konseyi gayrimeşru sayıp bir İslâm Konseyi ve buna bağlı geçici bir hükümetten bahseder.²⁹

İmam Humeyni 1 Şubat 1979'da İran'a döndüğünde onu yaklaşık 10 milyon kişi karşılamıştır.³⁰

10 Şubat'ta *Duşantepe Üssü'nde* Humeyni'ye bağlı Havacılarla, Şah'ın Cavidanları (Ölümsüzler-Şah'ın özel muhafız birliği) arasında çıkan arbedede havacılar galip gelir ve sokağa dökülen halkın başlattığı hareket 11 Şubat günü Tahran'da yönetime el koyar. Başta meclis ve senato olmak üzere Tahran'daki bütün resmi kurumlar, garnizon ve kışlalar işgal edilir. Silahlı kuvvetler konseyi toplanarak ordunun temsil ettiği halkın koruyucusu olacağı ve siyasetin dışında kalacağı yönünde karar alır.

²⁷ "Humeyni'nin Ekim ayının son günü yaptığı beyanat ortalığı birden karıştırdı. Uzlaşma istemediğini tek çıkar yolun Müslüman halk tarafından seçilecek bir hükümetin işbaşına gelmesi olduğunu beyan ediyordu. Marksist gençlerin de kurulacak İslam hükümetini destekleyeceklerine inandığını belirtmesi ihtilalin gerçek habercisiydi. Sağ ve sol uçlar birleşebilirdi. Nitekim işareti alan halk birden sokaklara döküldü. Humeyni yeni bir hükümet kurulmasından ziyade Pehlevi hanedanının son bulması üzerinde duruyordu." Tülümen, a.g.e., s. 32.

²⁸ Cenneti, *İran İslam Cumhuriyeti (İİC) Anayasası*, s. 19.

²⁹ "Mevcut hükümeti ve şahın ülkeden ayrılması dolayısıyla kurulan niyabet konseyini gayri meşru sayan Humeyni, İran'ı kendi kafasındaki şablona göre düzenlemekte kararlıydı. Bir İslam konseyi ve buna bağlı geçici bir hükümet kurulacağından söz ediyordu." "Humeyni, niyabet konseyi başkanın kendisine gönderdiği istifa mektubunu, bu konseyin zaten gayri meşru olduğunu söyleyerek kabul etmeyince başkan konseyin gayrimeşru olduğunu kabul ettiğine dair bir mektup gönderir. Bu Pehlevi hanedanının İran'da sonu demektir." Tülümen, a.g.e., s. 53-54.

³⁰ *İran İzlenimleri*, s. 12.

Genelkurmay da düşünce, Tahran'daki çatışmalar sona erer. Taşradaki birliklerin şehre saldırmamasından çekinilir, ama İran silahlı kuvvetleri organize bir güç olmaktan çıkmıştır.³¹

Önce Pakistan ve Suriye devlet başkanları İmam Humeyni'ye tebrik mesajları gönderirken 13 Şubat'ta da Başbakan Ecevit tebrik mesajı gönderir.

İran 1 Nisan 1979'da sonuçlanan halk oylamasıyla %98 oy ile İslâm Cumhuriyeti nizamını tercih eder.

19 Ağustos'ta İİC Anayasasını yazmak için ilk uzmanlar meclisi toplanır. 2 Aralıkta Anayasa taslağı referandumla onaylanır.

İİC ANAYASASI VE ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Merciiyet-Mercii Taklid-Ayetullahil Uzma

Her bir Şii Müslüman'ın bir müçtehid taklid etmek suretiyle hayatını düzenlediği kurumun adı. Çalışmaları ve müntesiplerinin teveccühüyle [meşhurluk] bu sorumluluğu üstlenen müçtehid de yine bu sıfatla vasıflandırılır.³²

Şeyh Murtaza Ensari ile başladığı kabul edilen bu müessese 1961'de vefat eden Ayetullah Burucerdî'ye kadar kesintisiz devam etmiştir. Bu tarihten sonra da mercii olarak belirli bir isim temayüz etmemiştir. Zira otoritesini imamlardan alan mercii taklid, çalışmalarıyla kendiliğinden temayüz eder ve müntesiplerinin teveccühlerini üstünde toplar. Tayin ve azil söz konusu olamaz.³³

1979 Anayasasında bu sıfat Rehber [Veliyy-i Fakih] için zorunlu iken; 89 değişiklikleriyle bu zorunluluk kaldırıldı. Böylece fetva verebilme özelliği yeterli görüldü.³⁴

1. Heyeti Hibregan (Meclis-i Hibregan)

Veliyy-i Fakih seçmek ve denetlemekle mükellef olan bilirkişi heyeti. Halkın oyuyla,

³¹ Tülümen, a.g.e., s. 59.

³² Üstün, a.g.e., lügatçe kısmı.

³³ Üstün, a.g.e., s. 50.

³⁴ Recep İhsan Eliaçık, *İslamın Yenilikçileri*, s. 213.

müçtehidler arasından seçilen üyelerden oluşur.³⁵

2. Şurayı Nigeşban (Anayasayı Koruma Şurası)

Parlamentodan geçen kanunların Şeriat ve Anayasa ile uygunluğunu denetleyen kurumdur.³⁶

3. Veliyy'ül Asr

873 yılında kaybolduğuna inanılan ve beklenen kayıp imam Muhammed Mehdi. (Masum), (Mehdi-i Muntezar)³⁷

4. Veliyy'ül Emr

Ümmetin siyasi lideri manasında imam-lider-devlet başkanı (veliy-i amm, naib-i amm)³⁸

5. Velâyet -i Fakih Teorisi

İmam Humeyni tarafından ileri sürülen, kayıp imam adına siyasi otoritenin adil bir fakih tarafından üstlenilmesi gerektiğini savunan dini-İslâmi-Şii teoridir.³⁹

İmam Humeyni'nin "Velâyet-i Fakih Hükümet-i İslâmi" adlı eserindeki esas tezi şudur: "Fakihler imamlar tarafından, imamlar peygamber tarafından, peygamber de Allah tarafından tayin edilir. Kayıp imamın yokluğunda ona velâyet en adil bir müçtehid-fakih devletin başına geçer ve beklenen Mehdi (kayıp imam) gelene kadar devleti-toplumu-ümmeți yönetir."⁴⁰

Anlaşılabacağı üzere, İmam Humeyni'nin tezi, siyasi liderlikle alakalı olup, 'siyasi liderliğin peygamberlerden ehlibeyt imamlarına, onlardan da fukahaya intikal ettiğini, dolayısıyla yalnız fukahanın meşru otorite olduğunu iddia eden ve günümüz İran'ında yönetimin esasını oluşturan bir kavramdır'⁴¹

³⁵ Üstün, a.g.e., lügatçe kısmı

³⁶ Üstün, a.g.e., lügatçe kısmı

³⁷ Üstün, a.g.e., lügatçe kısmı

³⁸ Üstün, a.g.e., lügatçe kısmı

³⁹ Eliaçık, a.g.e., s. 212.

⁴⁰ A.g.e., s. 212.

⁴¹ Üstün, a.g.e., s. 21.

Teorinin genel olarak ortaya atılışı yeni de-ğilken;⁴² Humeyni'nin, ulemanın bütün siyasi meselelerde doğrudan müdahale etmesi çağrısıyla daha ileri bir noktaya ulaşmıştır. Bu teorinin İİC Anayasasına yansımaları m: 5, m: 109, m: 110'da görülmektedir.

6. Havza-i İlmîye

Merkezi Kum'da bulunan ve münhasıran din öğretimi veren medreselerdir. Şah zamanında bile özerk ve bağımsız bir kurumdur. İmam Humeyni'de bu medreselerin "ne olur ne olmaz" diye devlete bağlanmamasını tavsiye etmiştir.⁴³

Burada ilmi sıralama şöyledir:

Öğrenci-Sıkattullah-Hüccetullah-Ayetullah (müctehid)-Ayetullah-il Uzma (mercii taklid)⁴⁴

İİC Anayasasının Genel Özellikleri

İran Anayasası'nın mevcut şeklinin oluşumunda İmam Humeyni'nin Necef dersleri yanında, Muhammed Bakır es-Sadr tarafından hazırlanan (1979'da) "*İran İçin Bir Anayasa Projesi*" önem taşır.⁴⁵ Sadr'a göre de

devlet işlerinin mesuliyeti nihai olarak adil ve ehil olması gereken yüce fakihe aittir. (Anayasa, m. 5)

İran Anayasası'nda en önemli kurum şüphesiz *Rehberlik* kurumudur. Bu kurum yasama yürütme ve yargının üzerinde bir yerde olup bu yüzden İran'da iki aşamalı bir kuvvetler ayrılığından söz edilmektedir. Fakihün üstünlüğü, cumhurbaşkanının atanmasında ve gerektiğinde azledilmesinde söz sahibidir. Bunlardan başka savaş ve barış kararı almaktan diğer önemli kurumların ve başkanlarını seçmeye kadar birçok alanda doğrudan yetki sahibidir. İran'da bu kuruma ilk olarak İmam Humeyni gelmiş olup ondan sonra bu göreve halen rehberlik görevini yürüten Ayetullah Hamaney getirilmiştir. Rehberlik kurumuna hayat veren teori ise şüphesiz "*velâyeti fakih*" teorisidir. Bu teoriyle artık ulemanın devlete dahil, Şii teori açısından mümkün kılınmış oldu.

Rehberi seçmek, vazifesini yapıp yapmadığını denetlemek ve gerekirse azletmekle görevli kurum ise halk tarafından seçilen '*Meclis-i Hibregan*'dir. Bu meclisin üyeleri fakihlerdir.

Kanunların İslâm'a ve anayasaya uygunluğunu denetleyen kurum ise "*Şura-yı Nigehban*" (Anayasayı Koruyucular Şurası)'dır. Bu şura 12 üyeli olup 6'sı ulemadan 6'sı da ulema dışındaki hukukçulardan oluşur. Kanunların İslâm'a uygunluğunu sadece ulemadan oluşan 6 kişi denetler. Şura'nın, Cumhurbaşkanlığına ve meclis üyeliğine aday olanları ön bir elemenden geçirme yetkisi vardır.

Cumhurbaşkanı, yürütmenin başı olup başbakanlık kurumu 89 değişiklikleriyle kaldırıldığı için yetkileri genişlemiştir. Doğrudan halkın oylarıyla, üst üste en fazla 2 kez olmak üzere 4 yıllığına seçilir.

Meclis-i Şura-yı İslâmi ise, halkın oylarıyla seçilen parlamenterlerden oluşup şu an 290 üyesi bulunmaktadır. Anayasanın ilk şeklinde Milli Şura Meclisi olarak isimlendirilmişti.

⁴² Hicri 260 (879)'da 12. İmam Muhammed Mehdi'nin kaybolmasıyla beraber fukaha, 'naib-i amm' ya da 'velâyet-i amm' gibi sıfatlarla formüle ettiği yolla 'kayıp imamin' yetkilerini üstlenmiştir.

⁴³ *İran İzmanımleri* (Süleyman Uludağ kısmı), a.g.e., s. 26.

⁴⁴ *İran İzmanımleri* (Süleyman Uludağ kısmı), a.g.e., s. 26.

⁴⁵ Şibli Mellat, *Çağdaş İslami Uyanışta Hukukun Rolü*, s. 141. "Layihada (İİC için bir anayasa projesi üzerine hukuki ön layiha) Sadr'a göre İslam Devletinin kapsamlı bir tarifini veren temel prensipler şunlardır:

"İslam fıkhında bu prensipler şunlardır:

1) *Asli hâkimiyet yalnızca Allah'a mahsustur.*

2) *Kamusal vekâlet zamanın beklenen imam'ın şu sözlerine uygun olarak imam tarafından yetkilendirilen 'mutlak müctehid'e aittir. "Güncel hadiseler için hadis ravilerine gidin, benim Allah'a hüccet olduğum gibi onlar da sizin için hüccettirler." Bu metin şeriatın hayata tatbik edilmesinin sağlanması ile ilgili onların, bütün gerçek ve güncel hadiseler için mercii konumunda olduklarını gösterir. Hadislerimizin ravileri ve şeriatın taşıyıcıları sıfatıyla onlara başvurmamız onlara şeriatın tatbikinde doğruluk bakımından vekâlet ve şerait açısından topyekûn denetim yetkisi verir.*

3) *Ümmetin liderliği(hilafet), ümmete anayasal denetim ve İmanın temsilcisinin kontrolü çerçevesinde kendi işlerini kendi halletme hakkını veren şura prensibine dayanır.*

4) *İslam tarihinde uygulanmış olan ve şura prensibi ve imamin temsilcisiince anayasal denetim prensibi ile uyumlu bir tarzda geliştirildiğinde, ümmeti temsil eden ve onun içinden seçim yoluyla çıkan parlamentonun tesis edilmesini sağlayan, ehl-ü hal ve'l-akd'in fikri."*

İİC. ANAYASASINDA DEĞİŞTİRİLEMEZ MADDELER

- Nizamın İslâmi oluşu,
- Bütün kanun ve kararların İslâmi gerçekler ve iman temellerine oturtulmasına ilişkin madde,
- İİC'nin hedefleri,
- Hükümetin Cumhuriyet oluşu,
- Ümmetin İmamet ve Velâyet -i Emr'e bağlı olduğu,
- Ülkenin yönetiminde umumun oyuna dayanıldığı,
- İnan'ın resmi din ve mezhebi.

ANAYASANIN ÖNEMLİ MADDELERİ

1. Bölüm: Genel İlkeler

M. 1: İnan devletinin yönetim şekli İslâm Cumhuriyeti'dir.

M. 2: İslâm Cumhuriyeti aşağıdaki iman ilkelerine bir dayalı bir nizamdır:

- a) "La ilahe illallah", yani tek Allah inancına, hâkimiyet ve hüküm koyma yetkisinin Allah'a mahsus olduğuna ve onun emrine teslimiyetin gereğine dayanır,
  - b) İlâhi vahye ve vahyin kanunların açıklanmasındaki esaslı rolüne inanır,
  - c) Ölümden sonra dirilmeye ve bu hususun insanın Allah'a doğru olan seyrindeki yapıcı rolüne inanır,
  - d) Allah'ın yaratış ve kanun koymadaki adaleatine inanır,
  - e) Daimi imamet ve rehberliğe ve bu hususun İslâm İnkılâbı'nın devamlılığındaki esaslı rolüne inanır,
  - f) İnsanın yüce şeref ve değerine, onun Allah karşısında olan mesuliyetiyle beraber hürriyetine inanır ve bunu şu yollardan temin eder;
- İçtihadın bütün şartlarını haiz olan fakihlerin; Kur'an ve masumların sünnetine dayanan daimi içtihatlarıyla,

- Bilim, teknik ve gelişmiş beşeri tecrübelerden yararlanarak ve onları daha da ileri götürmeye çalışarak,

- Her türlü zulmetmeyi ve zulmedilmeyi, zorla egemenlik kurmayı ve egemenlik altına girmeyi reddederek,

eşitlik ve adaleti, siyasi, iktisadi, içtimai ve kültürel bağımsızlığı ve milli birliği temin eder.

M. 3: Devlet, 2. maddede zikredilen gayelere ulaşılması amacıyla aşağıdaki hususların gerçekleşmesi için, bütün imkânlarını seferber etmekle görevlidir;

1. İman ve takva esasına dayanarak ahlaki faziletlerin gelişmesine uygun bir ortam hazırlamak ve her türlü fesat ve bozulma tezahürleriyle mücadele etmek,
3. Eğitim öğretim ve beden terbiyesini herkese parasız olarak temin etmek yüksek öğretimi her seviyede kolaylaştırıp yaygınlaştırmak,
3. Basın, yayın, kitle haberleşme araçları ve diğer araçlardan doğru bir şekilde yararlanarak halkın her sahada aydınlanma seviyesini yükseltmek,
4. Sömürüyü tamamen yok ederek yabancılının sömürge ve nüfuz girişimlerini önlemek,
5. Her türlü diktatörlük, keyfi idare ve tekelcilik ruhunu kaldırmak,
6. Siyasi-sosyal her türlü özgürlüğü kanunlar çerçevesinde sağlamak,
7. Sıhhatli bir idari düzen kurmak ve zaruri olmayan kurumları kaldırmak,
8. Bilim, teknik, sanayi, tarım, askeri ve benzer sahalarda kendine yeterli duruma gelmek,
9. Kadın-erkek her ferdin haklarını tüm yönleriyle temin edip, herkes için adilane yargı güvenliği sağlamak ve kanun karşısında eşitliği gerçekleştirmek,
10. İslâm kardeşliğini ve genel yardımlaşmayı bütün halk arsında yaygınlaştırmak ve sağlamlaştırmak,
11. Dış siyaseti; İslâmi ölçüler ve bütün Müslümanlarla kardeşlik taahhütlerine bağlılık ve dünyanın bütün mustaz'afalarını himaye temelleri üzerine tanzim etmek.

M. 4: Medeni, cezai, mali, iktisadi, idari, kültürel, askeri, siyasi ve diğer bütün kanunlar ve mevzuatın İslâmi ölçü ve kanunlara uygun olması gerekir. Bu madde anayasanın ve diğer bütün kanunların geneline hâkimdir. Bu hususun teşhisi Anayasayı Koruma Şurası fakihlerinin görevidir.

M. 5: Hz. Mehdi'nin gaybeti döneminde İİC'de ümmetin imamlığı görevi; adil, takvalı, zamanın sorunlarını bilen, cesur, tedbirli, idareci bir fakihin uhdesindedir. Bu fakih bu görevi madde 107⁴⁶ gereğince üstlenir.⁴⁷

M. 6: İİC'de ülke işleri; Cumhurbaşkanı, İslâmi Şura Meclisi vekilleri ve şuraları teşkil eden üyelerin ve benzerlerinin seçimi yoluyla, ya da bu kanunun diğer maddelerinde belirlenecek hususlarda referanduma başvurmak suretiyle halkın oylarına dayanılarak yürütülür.

M. 7: Kur'an'ın istişare emri uyarınca;

Al-i İmran 159: "(...) ve iş hususunda onlarla müşavere et."

Şura 38: "İşleri aralarında müşavere iledir."

İslâmi Şura Meclisi, eyalet, vilayet, kaza, nahiyeye, köy, mahalle vb. şuraları; ülkenin karar alma ve yönetim merkezlerindedir.

M. 8: İİC'de hayra davet, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak, halkın birbirine ve devlete devletin de halka karşı yapması gereken umumi bir görevdir.

Tevbe 71: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidirler; iyiliği emrederler kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."

M. 11:

Enbiya 92: "Hiç şüphe yok ki, bir tek ümmetsiniz ve ben sizin Rabbinizim. O halde bana kulluk edin."

Ayeti kerimesi hükmüne göre bütün Müslümanlar tek bir ümmettir. İran genel siyasetini Müslüman milletlerin dostluk ve birleşmesi temeline oturtmalı ve İslâm dünyasının vahdetini (siyasi-kültürel-iktisadi alanlarda) gerçekleştirmek için sürekli çaba göstermelidir.

M. 12: İran'ın resmi dini İslâm'dır ve mezhebi de Caferi'dir.

Bu madde hiçbir surette ve hiçbir zaman değiştirilemez.

Diğer İslâm mezhepleri⁴⁸ tam bir hürmete sahiptirler. Bu mezhep mensupları kendi fıkıhlarına göre dini hususları icra etmekte serbesttirler. Dini eğitim öğretimde; şahıs ve aile (evlenme boşanma veraset vasiyet) hukukunda ve bununla ilgili davalarda, mahkemelerde resmîyetleri vardır.

Bu mezheplerden birinin mensuplarının çoğunlukta olduğu bir bölgede mahalli mevzuat; şuraların yetkileri dâhilinde kalmak ve diğer mezhep mensuplarının hakkını korumak şartıyla o mezhebe göre yapılır.

M. 13: Yalnızca; Musevi Zerdüş't ve Hıristiyanlar dini azınlık olarak tanınırlar.

Bunlar; kanunlar dâhilinde kendi dini مراسمlerini uygulamakta serbesttirler.

Şahıs ve aile hukukunda ve dini eğitimde kendi usullerince (kültürlerince) hareket ederler.

M. 14: "Sizinle din hususunda savaşmamış ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli davrananları sever." ayeti kerimesi hükmüne;

İİC devleti ve Müslümanlar gayrimüslim fertlere karşı güzel ahlak ve İslâmi adaletle davranmalı ve onların insani haklarına riayet etmelidirler.

Bu madde İslâm ve İİC aleyhine komplo ve herhangi bir teşebbüste bulunmayanlar için geçerlidir.

⁴⁶ M. 107'ye göre halkın çoğunluğu tarafından Rehberliğe kabul edilen İmam Humeyni'den sonra Rehberlik halk tarafından seçilen bilirkişiler (hibreler) tayin eder. Bilirkişilerin seçtiği rehber velayeti emirliği ve ondan kaynaklanan bütün sorumlulukları üstlenir. Kanun karşısında diğer fertlerle eşit seviyededir.

⁴⁷ "Humeyni'nin 1970'de savunduğu, ancak Sadr'ın 1979'daki makalelerinde daha sarıh bir şekilde ifade lendirdiği ulemanın şeriatın yorumcu ve koruyucusu sıfatıyla yüklendiği merkezi rol hem layihada hem de bu 5. maddede zirveye ulaşmıştır." Mellat, a.g.e., s. 142.

⁴⁸ Hanefi-Şafii-Maliki-Hanbelî-Zeydi.

2. Bölüm: Devletin Resmi Dili Yazısı Tarihi ve Bayramı

M. 17: Devletin resmi tarihinin başlangıcı İslâm peygamberinin hicretidir. Haftalık resmi tatil günleri Cuma günleridir.

3. Bölüm: Milletın Hakları

M. 37: Suçsuzluk esastır.

M. 38: Her türlü işkence yasaktır. Sonuçları delil olarak kullanılamaz. Yapanlar cezalandırılır.

4. Bölüm: İktisadi ve Mali Konular

M. 43/5: Faizli, batıl ve haram alışverişi yasaklamak İC'nin dayandığı ekonomik esaslardır.

5. Bölüm: Milli Hakimiyet Hakkı ve Buna Dayalı Yetkiler

M. 56: Dünyanın ve insanın mutlak hâkimi Allah'tır. Allah insanı içtimai kaderine hâkim kılmıştır.⁴⁹

Hiç kimse bu ilâhi hakkı insandan alamaz. Veya bir şahsın ya da özel bir grubun menfaatlerine tahsis edemez.

Millet bu hakkı sonraki maddelerde zikredilen yollarla kullanır.

M. 57: İC'de hâkimiyeti temsil eden organlar; yasama, yürütme ve yargı organlarından ibarettirler.

Bunlar doğrudan doğruya Rehber Veliyy-i Fakihiñ gözetimi altındadırlar. Bu organlar birbirlerinden bağımsızdırlar.⁵⁰

a) Yasama [İslâmi Şura Meclisi]

M. 58: Yasama organının yetkisi; halkın seçtiği milletvekillerinden kurulan *İslâmi Şura Meclisi* vasıtasıyla kullanılır.

⁴⁹ "Bu prensipler modern anayasaların nihai iktidarı halka veren geleneği ile keskin bir zıtlık olması bakımından anlamlıdır." Mellat, a.g.e., s. 142.

⁵⁰ Eski düzenlemede bu organlar arası irtibatı Cumhurbaşkanı sağlarken şu an Rehber sağlamaktadır. Eski düzenlemede cumhurbaşkanından başka bir de başbakan bulunmaktaydı. Bakanlar kurulunun başkanı da başbakanıdır.

Bu meclisin kabul ettiği kanunlar ve mevzuat sonraki maddelerde belirlenen merhaleleri geçtikten sonra icra edilmek üzere yürütme ve yargı organına gönderilir.

M. 59: Çok mühim olan iktisadi, içtimai, kültürel meselelerde yasama yetkisi doğrudan doğruya referanduma başvuru olarak kullanılabilir.

b) Yürütme

[Rehber-Cumhurbaşkanı-Bakanlar]

M. 60: Yürütme organının yetkisi; bu konuda doğrudan doğruya Rehberliğin sorumluluğuna verilmiş hususlar hariç; Cumhurbaşkanı ve bakanlar tarafından kullanılır.

c) Yargı: [Adalet Bakanı-Yargı Organı Başkanı-Devlet Yüce Divanı (Yargıtay)-Devlet Başsavcısı]

M. 61: Yargı organının yetkisi, İslâmi ölçülere göre kurulması gereken Adliye Mahkemeleri vasıtasıyla kullanılır.

Bu mahkemeler davalara bakıp neticelenendir. Umumi hakları (amme hakları) korur, adaleti yayıp icra eder, ilâhi had⁵¹ cezalarını uygular.

6. Bölüm: Yasama Yetkisi

a) İslâmi Şura Meclisi⁵²

M. 62-63: İslâmi Şura Meclisi doğrudan doğruya ve gizli oylama ile 4 yıllığına seçilmiş 270⁵³ üyeden⁵⁴ oluşur. Her dönem seçimleri ülke hiçbir zaman meclissiz kalmasın diye önceki dönemin süresi dolmadan yapılmaktadır.

M. 64: *Zerdüştiler 1; Yahudiler 1; Asurî Hıristiyanlar* ve Keldani Hıristiyanlar toplam 1; güney ve kuzey Keldani Hıristiyanlarının her biri 1 temsilci seçerler.

⁵¹ Mahiyeti İslam tarafından belirlenmiş ve sınırlanmış içtihadı konu olmayacak ceza çeşidi.

⁵² 89 değişiklikleriyle Milli Şura Meclisi kavramı yerini İslami Şura'ya bıraktı

⁵³ M. 64: "Her 10 yılda bir insani, siyasi, coğrafi, vb. etkiler dikkate alınarak ancak 20 kişi buna ilave edilebilir." Bugün meclis üye tam sayısı 290'dır.

⁵⁴ M. 84: "Her milletvekili bütün millete karşı sorumludur."

M. 65: Seçimlerden sonra İslâmi Şura Meclisinin toplantıları, üye tamsayısının 2/3 ünün hazır bulunmasıyla resmîyet kazanır. İçtüzüğün⁵⁵ kabulü için hazır bulunanların 2/3 ünün muvafakati gerekir.

M. 67: “Milletvekilinin yemini”

Milletvekilleri, Bismillahirrahmanirrahim diye başlayıp İslâm hariminin, İran milletinin İslâmi inkılâbının getirdiklerinin ve İslâm Cumhuriyeti esaslarının koruyucusu olacaklarını insanlık şerefine dayanarak taahhüt edip, Kur'an huzurunda her şeye kadir olan Allah'a yemin ederler.

b) Yetki ve Salahiyetleri

M. 71: İslâmi Şura Meclisi; bütün konularda, Anayasada belirtilen çerçeve dâhilinde, kanun koyabilir.

M. 72: Meclis devletin resmi mezhebinin ilke ve hükümlerine ya da Anayasaya aykırı olan bir kanun koyamaz. Bu hususun tespiti 'Anayasayı Koruma Şurası'nın sorumluluğundadır.⁵⁶

M. 73: Normal kanunların açıklanıp yorumlanması 'İslâmi Şura Meclisi'nin salahiyetindedir.

M. 74: Kanun tasarıları Bakanlar Kurulunu onayından sonra meclise takdim edilir. Kanun teklifleri ise en az 15 milletvekilince yapılmaktadır.

c) Anayasayı Koruma Şurası

[Şurayı Nigehban]

M. 91: Anayasayı Koruma Şurası (Şurayı Nigehban)

Amacı: Meclisin çıkardığı kanunların Anayasaya ve İslâmi kurallara aykırı olmamasını temin ederek İslâmi kuralları ve anayasayı korumaktır.

Terkibi: Rehber (Veliyy-i Fakih)'in seçtiği 6 fakih⁵⁷; Yargı Organı Başkanının⁵⁸ İslâmi Şura

Meclisi'ne tanıttığı ve meclisin olumlu oyu ile seçilen çeşitli hukuk dallarından 6 Müslüman hukukçu (uzman). (Toplamda 12 üye olup anlaşıldığı üzere 6'sı rehberce seçilen fakih 6'sı da meclisçe seçilen hukukçudur.)

M. 92: Anayasayı Koruma Şurası üyeleri 6 yıllığına seçilirler. İlk dönemde 3 yıl geçtikten sonra her grubun yarısı kura ile değişir. Onların yerine yeni üyeler seçilir. (Yani şura 6 yıllıktır; ama üyelerin yarısı 3 yıllıktır.)

M. 93: Anayasayı Koruma Şurası olmaksızın İslâmi Şura Meclisi'nin kanuni geçerliliği yoktur.⁵⁹

M. 94: İslâmi Şura Meclisinin bütün kararları Anayasayı Koruma Şurası'na gönderilmektedir.

Şura kendisine ulaştığı tarihten itibaren 10 gün⁶⁰ içerisinde bu kararları *İslâm esasları ve anayasaya uygunluk* yönünden incelemeye ve aykırılık görürse tekrar görüşülmek üzere meclise iade etmeye mecburdur. Aksi halde mecliste kabul edilen kanunlar ve mevzuat icra edilebilir.⁶¹

M. 96: Mecliste kabul edilen kanunların ve kararların, İslâm ahkâmına aykırı olmadığını belirlenmesi; Anayasayı Koruma Şurası'nın fakihlerinin ekseriyetiyle olur. Anayasaya aykırılığını tespit etmesi ise şura üyelerinin tümünün çoğunluğuyla olur.

M. 98: Anayasanın tefsiri üyelerinin 3/4 ünün kabulü şartıyla, Anayasayı Koruma Şurası'nın sorumluluğundadır.

M. 99: Rehberin, Cumhurbaşkanının, İslâmi Şura Meclisinin seçimlerine ve referandum işlemlerine nezaret, Anayasayı Koruma Şurası'nın görevidir. Ayrıca Meclisi Hibregan'ın⁶²

⁵⁸ Eskiden Yüksek Yargı Şurası teklif ediyordu.

⁵⁹ Milletvekili mazbatalarının kabulü ve anayasayı koruma şurasının 6 hukukçu üyesinin seçimi hariç.

⁶⁰ M. 95: “10 günlük süreyi kâfi görmezse meclisten ikinci bir 10 günlük süreyi gerekçe belirterek isteyebilir.”

⁶¹ M. 97: “Anayasayı Koruma Şurası işleri çabuklaştırmak için kanun tekliflerinin ve tasarılarının müzakere sırasında mecliste bulunup dinleyebilirler; ancak ivediliği bulunanlarda bulunmak ve görüş açıklamak zorundadırlar.”

⁶² Veliyy-i Fakih'i seçmek ve denetlemekle mükellef olan bilirkişi heyeti. Halkın oyuyla, müçtehidler arasından seçilen üyelerden oluşur

⁵⁵ Teklif ve tasarıların onay nisabı bu içtüzüğe göre belirlenir. Ancak anayasanın özel nisap tayini istisnadır.

⁵⁶ Madde 96 gereği.

⁵⁷ Zamanın gereklerini ve günün meselelerini bilen, adil bir fakih.

seçimlerini denetleyip, bunun adaylarının adaylıklarını imtihana tabi tutarak onaylar ya da reddeder.

(...)

8. Bölüm: Rehber

M. 107: Halkın mutlak çoğunluğu tarafından mercilik ve rehberliğe⁶³ kabul edilen yüksek merci; evrensel İran İslâmi İnkılâbının büyük önderi ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Hz. Ayetullah-il Uzma İmam Humeyni'den sonra rehber halk tarafından seçilen bilirkişiler (ehl-i hibreler) tarafından tayin edilir. Bu bilirkişilerin seçtiği rehber, velâyeti emirliği ve ondan kaynaklanan bütün sorumlulukları üstlenir.

Rehber kanunlar karşısında ülkenin diğer fertleriyle eşittir.

a) Rehberin Şartları

(**M. 5:** Hz. Mehdinin gaybeti döneminde İİC'de ümmetin imamlığı görevini adil, takvalı, zamanın sorunlarını bilen, cesur, tedbirli, idareci bir fakih üstlenir.)

M. 109: Rehberde aranan şartlar ve vasıflar:

Fıkıhın çeşitli bölümlerinde fetva vermeye gerekli olan ilmi salahiyyete sahip olmak.

1. İslâm ümmetinin rehberliği için gerekli olan takva ve adalete sahip olmak,
2. Rehberlik için kâfi derecede siyasi ve içtimali görüşü tedebbürü,⁶⁴ cesareti, kudreti ve idareciliği bulunmak.

Bu şartlara sahip birden fazla fakih olursa, fikhî ve siyasi açıdan görüşü güçlü olan mukaddemdir.⁶⁵

⁶³ "Sadr ve Humeyni'nin tasavvurlarında ve İran Anayasasında, son söz, Sadr'ın 'merci kaid' veya 'müçtehid mutlak', Humeyni'nin 'fakih, âlim, adil' ve İran Anayasasının 'rehber, lider' dediği kişiye aittir." Mellat, a.g.e., s.143

⁶⁴ Sonucu düşünemilme yeteneği

⁶⁵ Eskiden şura olabilmekteydi fakat 89 değişiklikleriyle Rehberlik Şurası kaldırıldı. Artık Rehber birden fazla kişi tarafından hak edilse bile, bunlardan yalnızca bir tanesi seçilebilmektedir.

M. 110: Rehberlik makamının vazife ve yetkileri:

1. Nizamın maslahatını belirleme kuruluna danışarak İslâm Cumhuriyeti nizamının genel siyasetini belirlemek,
2. Genel siyasetin tam olarak icrasına nezaret etmek,
3. Referandum yapılmasını emretmek,
4. Savaş barış ve umumi seferberlik ilanı,
5. Şu makamların tayin azil istifasının kabulü yetkisi:

- Anayasayı Koruma Şurası'nın fakihlerinin,
- Yargı organının en yüksek makamının,
- İİC Radyo-TV Kurumu başkanının,
- Genelkurmay Başkanının,
- İslâm İnkılâbı Muhafızları Ordusunun başkomutanının,
- Askeri güçlerin ve emniyet güçlerinin yüksek komutanlarının.

1. Yasama, yargı ve yürütme arasında olan ihtilafları gidermek ve bunların birbirleriyle olan bağlantılarını düzenlemek,⁶⁶
2. Normal yollardan halledilemeyen askeri sorunları halletmek,
3. Halk tarafından seçildikten sonra cumhurbaşkanının mazbatasını imzalamak, cumhurbaşkanlığına istekli olanların cumhurbaşkanlığı şartları yönünden salahiyyetlerinin ilk dönemde rehberliğin onayından geçmesi gerekir,
4. Cumhurbaşkanını azletmek⁶⁷
5. Yargı organı başkanının teklifinden sonra İslâmî ölçüler çerçevesinde mahkûmların cezalarını affetmek ya da hafifletmek.

M. 111: Rehber; rehberliğin kanuni vazifelerini yapamaz hale geldiği veya rehberlik için gereken şartları yitirdiği zaman veya

⁶⁶ Bu 89 değişiklikleriyle verilmiş bir görevdir.

⁶⁷ Kanuni görevini kötüye kullandığı Devlet Yüce Divanı'nda hükme bağlanırsa ya da İslami Şura Meclisince siyasi yetersizliğine karar verilirse, ülke menfaatlerini dikkate alarak azleder.

bunlardan bazılarında zaten yoksun olduğu anlaşıldığında makamından çekilir.

Bu hususun tespiti Ehli Hibre meclisinin görevidir.

Rehberin ölümü çekilmesi veya azli durumunda Ehli Hibre Meclisi en kısa zamanda yeni Rehber tayin edip, ilan eder.

b) Nizamın Maslahatını Belirleme Kurulu^{68, 69}

M. 112: Bu kurul Anayasayı Koruma Şurası ile İslâmi Şura Meclisin anlaşmazlığı halinde, yani anlaşmazlığı çözmek üzere Rehberlik makamının izin verdiği konularda ve bu konuda zikredilen diğer görevler için Rehberin emriyle kurulur.

Bu kurulun sabit ve değişken üyelerini rehber tayin eder.

9. Bölüm: Yürütme Organı

a) Cumhurbaşkanı ve Bakanlar

M.113-114: Rehberlik makamından sonra cumhurbaşkanı ülkenin en yüksek makamıdır. Doğrudan halkın oyuyla 4 yıllığına seçilip, üst üste en fazla 2 kez seçilebilir.

M.115: Cumhurbaşkanı: İran asıllı, İran tabiiyetinde, idareci ve tedbirli, iyi bir geçmişe sahip, İİC'nin ve resmi mezhebinin esaslarını benimsemiş ve bunlara inanmış, dindar ve siyasi şahsiyetler arasından seçilir.

M. 117: Cumhurbaşkanı seçime katılanların mutlak çoğunluğunun oylarıyla seçilir.⁷⁰ İlk turda bu çoğunluk sağlanamazsa bir hafta sonraki Cuma günü 2. defa oylama yapılır. İkinci tura en çok oy alan 2 aday katılır.

M. 122: Cumhurbaşkanı millet, rehber ve İslâmi Şura Meclisi karşısında sorumludur.

⁶⁸ 89 değişiklikleriyle getirilmiş bir kuruldur.

⁶⁹ İran anayasasının metninin oluşumuna etkisinden bahsettiğimiz Sadr'ın eserinde, kanunların anayasaya uygunluğu hakkında karar sahibi olarak Rehber gösterilmişken, anayasanın ilk metninde(1979) bu görev Anayasayı Koruyucular Şurasına aitti. Ancak bu İran'da anayasada önemli değişikliklere yol açacak kurumsal bir krize kapı araladı (89 değişiklikleri).

⁷⁰ Cumhurbaşkanı adayları Anayasayı Koruma Şurası tarafından cumhurbaşkanlığı şartlarını taşıyıp taşımadıkları açısından bir ön elemeye tabi tutulurlar.

M. 123: Cumhurbaşkanı meclisin kabul ettiği kanun ve kararları veya halkoyunun neticesini imzalamakla ve icra edilmek üzere görevli makamlara tevdi etmekle vazifelidir.

M. 130: Cumhurbaşkanı istifasını rehberine teslim eder ve istifası kabul edilmedikçe de görevine devam eder.

b) Bakanlar

M. 133: Bakanlar Cumhurbaşkanınca tayin edilip güvenoyu almak için meclise sunulur.

M. 134-136: Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun başkanı olup bakanları azledebilir.

c) Ordu ve İslâm İnkılabı Muhafızları Ordusu

M. 143: Devletin istiklalini, toprak bütünlüğünü ve İslâm Cumhuriyeti nizamını korumak İİC ordusunun görevidir.

M. 144: İİC ordusu insani ve ideolojiye bağlı İslâmi bir ordu olması gerekir.

M. 146: Ülkede her nevi yabancı üssün kurulması barışçı amaçlarla da olsa yasaktır.

M. 150: Bu inkılâbın zafere ulaşmasının ilk günlerinde teşkil edilen İslâm İnkılâbı Muhafızları Ordusu; inkılâbı ve onun getirdiklerini korumak hizmetine devam etmek üzere sabit kalacaktır.⁷¹

10. Bölüm: Dış Siyaset

M. 152: İİC'nin dış siyaseti; her tür egemenlik kurmak ve egemenlik altına girmeyi reddetmek, ülkenin her alanda bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak, bütün Müslümanların haklarını savunmak, egemenlik peşindeki güçlere karşı hiçbir taahhütte bulunmamak ve savaş açmayan devletlerle barışçı ilişkiler kurmak esaslarına dayanır.

M. 154: İİC Beşeri toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağım-

⁷¹ "İslam İnkılâbı Muhafızları Ordusu [Segâhı Pasdaran], pasdarlar veya Devrim Muhafızları olarak bilinen, devrim sırasında klasik ordu dışında kurulan devrim birliklerinin daha sonra kendi ayrı kara-hava-deniz kuvvetleri, kendi genelkurmayı olan profesyonel devrimci orduya dönüşmüş hali." Sami Oğuz-Ruşen Çakır, *Ha-temi'nin İran'ı*, s. 33.

sızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanlarının tümünün hakkı olarak tanır.

Bununla beraber, diğer milletlerin içişlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder.

11. Bölüm: Yargı Organı

M. 156: Yargı organı ferdi ve içtimai hakların koruyucusu adaletin gerçekleştirilmesinden sorumlu bağımsız bir organdır.

M. 157: Rehber; yargı işlerine vakıf, tedbir kabiliyetine sahip, idareci niteliklerini haiz ve adil olan bir müçtehid yargı organının başı olarak tayin eder. Bu fert yargı organının en yüksek makamıdır.

M. 160: Yargının yasama ve yürütme ile münasebetleriyle alakalı bütün sorumluluklar Adalet Bakanının sorumluluğundadır. Adalet Bakanı yargı organı başkanının teklif ettiği kimseler arasından seçilir.

M. 161: Devlet Yüce Divanı (Yargıtay), yargı organı başkanının tayin ettiği usuller uyarınca kurulup, mahkemelerde kanunların doğru uygulanmasını yargı usulünde birlik sağlanmasını ve kanun gereği yüklenilen sorumlulukları yerine getirir.

M. 162: Devlet Yüce Divanı başkanı ile devlet başsavcısının adil müçtehit ve yargı meselelerine aşina olması gerekir.

M. 171: Kadı (hâkim)'nin kusuru ya da yarınlması sebebiyle bir konuda hükümde veya hükmün özel bir hususa tatbikinde bir şahıs maddi/manevi zarara uğrarsa kusurlu olan İslâm ölçüleri uyarınca zararı tazmin eder.

SONUÇ

Anlama çabası güdülerek yaptığımız bu çalışmada daha önce de vurguladığımız gibi mukayeseli hukuk açısından özgün bir anayasa örneğinin incelenmesi yanında, Kur'an'ın referans alındığı bir anayasa örneğine duyduğumuz merak da etkili olmuştur. Bu merakı özellikle yaşadığımız dönemin siyasal ve sosyal karışıklıkları içerisinde duymamak mümkün değildi.

Yazının genelinden de anlayacağınız üzere, batı tarzı modellerin kutsanmasına ve varılacak son nokta olduğunun söylenmesine rağmen İran'da İslâm'ın merkeze alındığı, şer'i bir devlet kurulmuştur. Batıda İran ve oradaki yönetim tarzı üzerine çok geniş araştırmalar yapılmış olmasına rağmen bizde böyle çalışmalar bir elin parmaklarını geçememektedir. Mevcut eserlerin çoğunda ilmi kaygılardan öte gazeteci kaygıları hâkimdir. İran'ın tüm bunlardan öte anlamak için araştırılması gerekmektedir. Zira sağlam eleştiriler ancak sağlam bir anlamadan sonra söz konusu olabilir. ■

KAYNAKÇA

Asaf Hüseyin; *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Pınar Yayınları, İstanbul: 1988.

Cengiz Çandar; *Dünden Yarına İran*, Yalçın Yayınları, İstanbul: 1981.

Edisyon; *İran İzlenimleri*, Objektif Yayınları, İstanbul: 1992.

İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası, Mütercim: Dr. Ömer Okumuş, Kayıhan Yayınevi, İstanbul: 1980 (Anayasanın ilk hali).

İsmail Safa Üstün; *Humeyni'den Hamaney'e İran İslâm Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, Birleşik Yayıncı, İstanbul: 1999.

Mehmet Metiner; *Şafakta 10 Gün: İran Notları*, Birim Yayınları, İstanbul: 1989.

Muhammed Ali Cenneti; *İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası*, Çev.: İslâmi Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme Grubu, Alhuda Matbaası, 1996 (1989'da yapılan değişiklikleri ihtiva eden yeni metin).

Recep İhsan Eliaçık; *İslâmın Yenilikçileri*, 3. Cilt, Med-Cezir Yayınları, İstanbul: 2003.

Sami Oğuz-Ruşen Çakır; *Hatemi'nin İran'ı*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2000.

Şahruh Ahavi; *İran'da Din ve Siyaset*, Yöneliş Yayınları, İstanbul: 1990.

Şibli Mellat; *Çağdaş İslâmi Uyanışta Hukukun Rolü*, Yöneliş Yayınları, İstanbul: 1997.

Turgut Tülümen (E. Büyükelçi); *İran Devrim Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 1998.